

ДЕЈСТВА У КНИНСКОЈ КРАЈИНИ, ОКО ЛИВНА, ДУВНА И ИМОТСКОГ

(1. нсгаембар 1942. — 13. фебруар 1943)

Продор у Кишинску крајину

Повољан развој војно-политичке ситуације и нарастање партизанских снага омогућили су Врховном штабу НОПОЈ да почетком новембра 1942. године формира више тактичке и оперативне јединице — дивизије и корпусе НОВЈ.¹ Њихова јачина и формацијско устројство прилагођени су тактици партизанског начина ратовања и условима југословенског ратопшта. Поред пјешадије, сада се у саставу НОВЈ налазе и артиљерија, инжињерија и други родови и службе, тако да је наша војска добила и формално облик савремене армије. Отворене су војне школе, појачан је рад политодјела и комитета КПЈ у јединицама, учвршћени су војнопозадински органи и предузето је мноштво других мјера. Од тада се Врховни штаб НОПОЈ назива Врховни штаб НОВ и ПОЈ.

Првог новембра, сем осталих дивизија, формирана је >и 2. пролетерска, у чији састав су ушле 2. и 4. пролетерска и 2. далматинска бригада.² Тога дана је 4. пролетерска бригада имала између 950 и 1.000 бораца и руководилаца, од којих је било организовано у КПЈ и Скоју више од 750 чланова. Од наоружања, осим пушака, машинки и пиштоља, бригада је имала 1 топ, 5 бацача, 50 митраљеза и пушкомитрал>еза. За команданта бригаде је постављен Радо-

¹ Од формирања 1. пролетерске бригаде до бихаћке операције формирано је 28 бригада.

² Наредбама Врховног штаба НОПОЈ од 1. новембра 1942 године формиране су 1. и 2. пролетерска дивизија; од 9. новембра 3. ударна дивизија и 1. босански корпус (4. и 5. дивизија) а наредбом од 22. новембра 1. хрватски корпус (6, 7. и 8. дивизија).

ван Вукановић, дотадашњи командант 2. батаљона 1. пролетерске бригаде, за политичког комесара Нико Павић, партијско-политички радник, за замјеника команданта бригаде Василије Ђуровић, дотадашњи командант њеног 3. батаљона, а за замјеника политичког комесара бригаде Мило Јовичевић, дотадашњи замјеник команданта 1. батаљона 4. бригаде. За команданта 3. батаљона постављен је Бако Југовић, 5. батаљона Бошко Јанковић, а дужност команданта 1. батаљона вршио је Данило Шоровић (сва тројица ранији командири чета). Дотадашњи командант и политички комесар 4. пролетерске бригаде Пеко Дапчевић и Митар Бакић постављени су за команданта и политичког комесара 2. пролетерске дивизије.

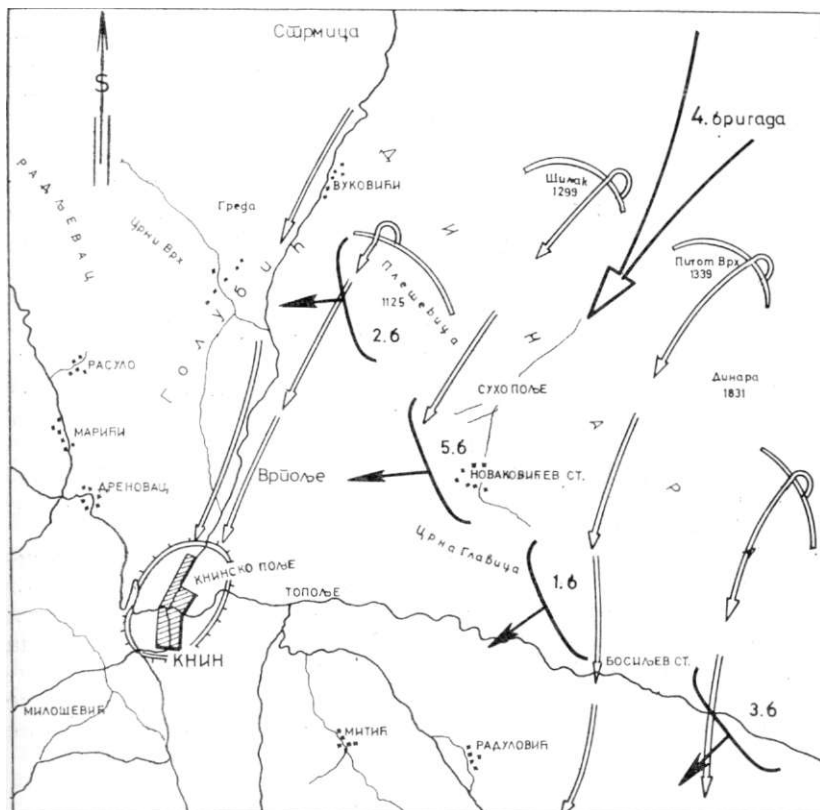
Врховни штаб је одлучио да са слободне територије главнином снага дејствује ка долини Саве, Босне и у средњој Далмацији, ради разбијања непријатеља, првенствено четника, усташа и домобрана, пресијецања комуникација, мобилизације нових бораца и проширивања слободне територије. Друга пролетерска дивизија је добила задатак да у садејству с јединицама IV далматинске оперативне зоне створи слободну територију између Книна, Дрниша, Врлике и Сиња.

Територија средње Далмације, одређена за дејства 2. пролетерске дивизије, била је под контролом талијанске дивизије „Сасари“ и четника попа Ђујића, а у Ливну, Дувну, Купресу и Имотском налазили су се усташе, домобрани и милиција. У Босанском Грахову је било око 200 четника и 100 војника 2. батаљона 152. пука талијанске дивизије „Сасари“, а у Стрници се налазио штаб четничке Динарске дивизије, око 100 четника и 200 војника 2. батаљона 152. пука италијанске дивизије „Сасари“.³

Штаб 2. дивизије наредио је 4. пролетерској бригади да дејствује преко Динаре на комуникацији Стрмица—Книн, да садејствује, десно 2. пролетерској бригади на правцу Босанског Грахова, а лијево 2. далматинској у долини Цетине.⁴ Одмах послје тога 4. пролетерска бригада прикупила се у рејону села Тичева и Преодца, гдје је, уз пригодну свечаност, прославила 7. новембра, дан октобарске револуције. Осмог новембра бригада се пребацила у села Малешевце и Маринковиће, одакле је извиђала Босанско Грахово

³ Зборник, том II, књ. 6, стр. 342—345.

⁴ Исто, стр. 342—446.

Дејства бригаде у Книнској крајини, новембар 1942.

и правце предстојећег наступања преко Динаре. Ноћу 8/9. новембра стигла је у село Луке, одакле је одмах продужила правцем Подови—Рисовац за Сухо Поље, гдје се развила и наставила наступање на четири упоредна правца: 2. батаљон према Голубићу, 5. батаљон према Врпољу, 1. батаљон према Полачи и 3. батаљон према Топољу. Чета пратећих оруђа дијелом је придата батаљонима, а дијелом је заједнички подржавала батаљоне на правцима њиховог наступања. Задатак батаљона је био да у међусобном садејству разбију непријатеља на датим правцима и да пресијеку и поруше комуникације које од Книна воде према Стрмици и према мору.

На јужним падинама Динаре батаљони су се сукобили с четницима и послије дуже борбе разбили их и гонили до линије Голубић—Врпоље—Топоље. На тој линији батаљони су се сукобили с Талијанима, с њима неколико дана водили борбу и потиснули их у Книн и долину Цетине. Послије тих борби 4. пролетерска и 2. далматинска бригада и партизанска јединица с тога терена наставиле су дејства долином Цеташе, потискујући Талијане и четнике ка Сињу. Талијани и четници су били изненађени продором наших снага преко Динаре у Книнску крајину, тако да је и њихов отпор био неорганизован и прилично слаб. Талијани су се морали повући у раније организована упоришта, из којих су дејствовали артиљеријом по околним седима и повремено предузимали испаде с ограниченим циљем, а четницима, који су били немоћни да се одупру нашим снагама, препустили су претпоље и већи дио комуникација. У тим борбама, према подацима наших повјереника из Книна, непријатељ је имао већи број мртвих и рањених, а 4. пролетерска бригада имала је 17 погинулих и 16 рањених бораца.⁵

Тако су у другој половини новембра 1942. године територија око Книна и долина Цетине од Врлике до Сињског поља биле очишћене од непријатеља. Окупаторска власт и четнички покрет на том подручју знатно су изгубили на утицају и снази. Народ Книнске крајине се све више укључивао у НОП. На том терену попуњене су партизанске јединице и бригаде 2. Пролетерске дивизије и формиране су нове.

Ослобођење Ливна

Због значаја југозападнoг дијела Босне за даља дејства наших снага, Врховни штаб НОВ и ПОЈ је 25. новембра наредио 2. пролетерској дивизији да ослободи Ливно. Пет дана доцније, 1. децембра, штаб дивизије је издао заповијест бригадама да се што прије пребаце преко Динаре у Ливањско Поље.⁶

⁵ Погинули су: борци Перо Грујић, Анте Дулибабић, Јере Ерцег, Спасоје Жижих, Звонимир Перко, Маиојло Јанковић, Милка Кековић, Крсто Латин, Милић Максимовић, Анте Микуландра, Марјан Моровић, Милосав Прелевић и Дара Ракочевић; десетари Радосав Дуковић, Младен Новосел и Миладин Ракетић и водник Драгутин Грбовић; дневник аутора.

* Зборник, том II, књ. 6, стр. 444—446.

Одмах послвије добивеног наређења од штаба динизије, 4. пролетерека бригада се прикупила у подручју Кијева и 2. децембра у зору пошла, преко планине Динаре, за Ливањско поље. Због дејства непријатељске авијације, тог дана се задржала у рејону Уништа, па је ноћу 2/3. продужила за село Пеуље. Сјутрадан је наставила покрет до села Челебића и Ступнића, а 4. децембра се пребацила у југоисточни дио Гламочког поља и размјестила у селима Драгнићима и Долцу, припремајући се за напад на Ливно.

У то вријеме су се у Ливну, коме је команда оружаних снага НДХ придавала нарочити значај, налазила два батаљона из састава 5. усташке бригаде, чета домобрана, батерија топова, до двије батерије минобацача и двоја борна кола — око 1.500 војника. Поред тога, усташе су у околним селима, од око 800 сељака, формирали милицију, коју су наоружали пушкама и аутоматским оружјем и снабјели довољном количином муниције. Задатак те милиције био је да упорном одбраном својих села послужи као спољна одбрана Ливна, а у случају да усташе и домобрани напусте, тај гарнизон, да ове непосредно штити.⁷

Простор између Ливна—Шујице, Ливна и Дувна, Ливна и Сиња, Ливна и Прилука контролисале су, поред милиције из околних села, и усташе из Ливна, Дувна и Шујице, а просторију сјеверно од Ливна, која је ненасељана, кршевита и проходна само за пјешадију — усташе и домобрани из Ливна. Трокут Ливно, Луснић, Рујани, тј. југоисточни дио Ливањског поља, подводан је и тешко проходан, особито за вријеме падавина. Стурба, Пломича, Бистрица и друге рјечице које протичу кроз Ливањско поље саме по себи су препреке, које је могуће успјешно бранити с мањим снагама. Напад на Ливно најподесније је изводити подножјем Динаре, Старетине, Велике Голије, преко планине Круга, правцима Шујица—Ливно и Дувно—Ливно.

Непријатељ је био посјео борбеним осигурањем: Сурчића Храсте, Градину, Дубочицу, Калабишће, Дебело брдо и к. 1075. Предњи крај спољне одбране Ливна, организован по групном систему, протезао се линијом Башајковац—творница цемента — манастир Горица—Бриња—Расадник—Каблиц. На главним прилазима граду непријатељ је организовао отпорне тачке које су међусобно биле повезане ватром и по фронту и по дубини. Манастир Горица, творница цемента и старе тврђаве Енвер, Вејс и Кланац-кула били су

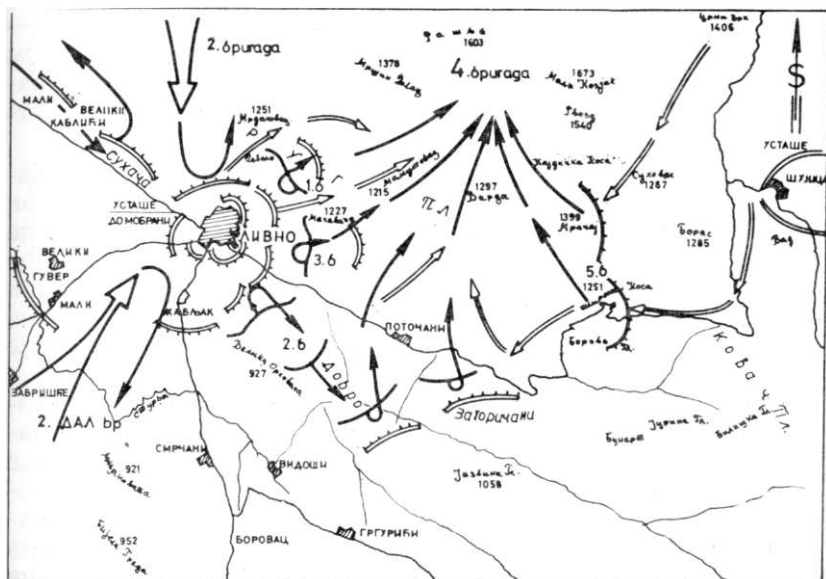
⁷ Исто, том V, књ. 10, док. 203.

организовани за кружну одбрану, контролу предтерена и одржавање везе с борбеним осигурањима, снагама на главном положају, резервама, артиљеријом и другим борбеним елементима. Непосредно позади спољне одбране до самог средишта града били су организовани положаји међусобно повезани скривеним саобраћајницама и системом ватре. Старе рушевине и зграде од тврдог материјала, улице и трг били су уклопљени у систем одбране и организовани за борбу. Поједине положаје и све важније прилазе и пролазе кроз град непријатељ је заштитио жичаном оградом и преградио крстелима, набачајима и другим препрекама. Нарочиту је пажњу поклатио организацији и уређењу углава улица и самог средишта града.

Најјаче су брањени правци Ливно—Шујица и Ливно—Прилуке, на којима је била главнина непријатељских снага и средства. Правце Ливно—Дувно и Ливно—Сињ штитила је, углавном, милиција, а трокут Ливно, Лусноћ, Рујани контролисала је покретним патролама. Топови и борна кола дејствовали су као покретна резерва, а минобацачи су се налазили на ватреним положајима у рејону раскрснице путева Ливно—Дувно, Ливно—Шујица, Ливно—Сињ. Непријатељ је ојачао одбрану и објектима од тврдог материјала, тако да је читав систем одбране Ливна представљао повезану цјелину, управо утврђени рејон. У њему је непријатељ био потпуно сигуран, то прије што су га браниле по злу познате усташе „Црне легије“ са злогласним Бобаном на челу.

Штаб 2. пролетерске дивизије одлучио је да се напад изведе ноћу 5/6. децембра. Четвртој бригади је наредио да град напада са сјевероисточне стране, преко Круга, на одсјеку Бриње—Башајковац, да главни удар наноси дуж пута Тујица—Ливно, разбије непријатељску одбрану у нападној зони, наступа ка средишту града и очисти источни дио, а затим да у садејству с 2. пролетерском и 2. далматинском бригадом настави борбу до дефинитивног ослобођења Ливна, после чега је главнина бригаде требало да се оријентише према Дувну. Лијево од 4. пролетерске, правцем Сињ—Ливно, нападаће 2. далматинска, а десно, правцем Прилуке—Ливно •— 2. пролетерска бригада. Напад на Ливно подржаваће артиљеријски дивизион дивизије с ватрених положаја сјеверозападно од Ливна.

Четврта пролетерска бригада почела је покрет из рејона Драганића и Доца изјутра 5. децембра. Три упоредне ко-

Напад бригаде на Ливно, 5/6. децембра 1942.

лоне кренуле су општим правцем Драганићи—Смињевац—Мрчин долац—Пелине косе. Послије подне тога дана бригада је избила на линију Голубача—Мучавача—Дебело брдо, на којој су јединицама издата конкретна наређења за напад. Послије тога су три батаљона, на три упоредна правца, почела подилажење ка полазним положајима за напад на Ливно, а један је наставио покрет према Шујици, ради посједања положаја на Коритима и Боровој глави и затварања тог правца. Први батаљон је добио задатак да наступа лијево од 2. пролетерске бригаде, правцем Дебело брдо—Башајковац — средиште града, да разбије непријатељску одбрану на одсјеку Башајковац — к. 982, енергично продре у град и у садејству с 2. и 3. батаљоном ослободи источни његов дио. Потом су сва три батаљона у садејству с 2. пролетерском и 2. далматинском бригадом имала да ослободe читав град. Трећи батаљон ће наступати лијево од Првог, правцем к. 1075 — творница цемента — Ливно, са задатком да разбије непријатељску одбрану на одсјеку к. 982 — творница цемента, продре у град и учествује у његовом дефинитвном ослобођењу. Други батаљон наступаће лијево од Тре-

ћег, а десно од 2. далматинске бригаде, правцем Мучавача—Сурчића Храсти—манастир Горица—Ливно, са задатком да на одсеку Горица—Бриња разбије непријатељску одбрану, наступа ка средишту града и учествује у његовом потпуном ослобођењу.

Чета пратећих оруђа подржаваће дејства 1, 2. и 3. батаљона и помјераће се за 2. и 3. батаљоном. Пети батаљон са Голубаче наступаће према Боровој глави са задатком да ноћу 5/6. децембра, прије почетка напада на Ливно, посједне положаје у рејону Мрачаја и на Боровој глави, затвори правце према Шујици и Купресу и обезбиједи јединицама 4. пролетерске и осталих бригада 2. пролетерске дивизије подилажење и напад на Ливно са тих праваца. Поред тога, 5. батаљон је имао задатак да онемогући извлачење непријатеља из Ливна ка Шујици и Купресу. Бригадно превијалиште развијаће се позади 2. и 3. батаљона. Штаб бригаде ће се кретати с батаљонима док ови не посједну полазне положаје за напад, а за вријеме напада налазиће се с 3. батаљоном. Позадинске јединице бригаде и коморе батаљона прикупљаће се на планини Кругу, у рејонима Мрчин-доца и Мишковог пландишта.

Све бригаде 2. пролетерске дивизије нијесу почеле напад у исто вријеме. Батаљони 4. пролетерске су, истина, са закашњењем, једновремено пошли у напад. Због тога што напад бригаде 2. пролетерске дивизије није почео једновремено, био је доведен у питање и напад 4. бригаде, јер је непријатељ на њеном правцу све јаче и енергичније дејствовао. То, а и други узроци — закашњење, краткоћа времена да се у току ноћи уђе у град, премореност јединица и слаба припрема — довели су бригаду у ситуацију да се у раним јутарњим часовима 6. децембра, под притиском јачих непријатељских снага, морала повући на полазне положаје, са којих је у току дана, под врло тешким условима, у приличном нeredу и неорганизовано одступила према Кругу и Цинцару.

Непријатељ је сваког тренутка очекивао напад партизана на Ливно и дочекао је наше јединице спреман. Супроставио нам се организовано, масовном и прецизном ватром, бранећи упорно, чврсто и жилаво све правце, положаје и прилазе граду. На свим нападним правцима 4. бригада је водила жестоке борбе. Други и Трећи батаљон су у првом налету успјели да посједну манастир Горицу и творницу цемента. На правцу Башајковца, међутим, непријатељ је успио

да наш 1. батаљон врати на полазне положаје, а такође да на правцу Горице и творнице цемента задржи 2. и 3. батаљон. Остале снаге 2. пролетерске дивизије непријатељ је задржао на даљим прилазима, тј. у предграђу.

Послије посједања Горице и творнице цемента 2. и 3. батаљон су се задржали на тим положајима да би се повезали с 2. далматинском лијево и с 1. батаљоном, а преко овог и с 2. пролетерском бригадом, десно. Но упркос свих настојања 2. и 3. батаљона да ухвате везу са сусједним јединицама, то им није пошло за руком, па су штабови батаљона одлучили да се повуку. Непријатељ је то искористио и у зору почео противнапад, и то снажан и одлучан, тако да је брзо вратио и манастир Горицу и творницу цемента.

Први батаљон се повукао ка Буковачкој драги, обезбеђујући се мањим снагама са Дебелог брда од правца Башајевац—Ливно. Трећи батаљон је одступио према Подгреди и Црвеницама, остављајући заштитне дијелове на к. 1075 према Ливну, а Други у села Поточане и Долац, остављајући мање заштитне дијелове према Горици, на Градини и Сурчића-Храстима. На тим положајима батаљони су имали да се задрже и организују поновни напад на Ливно. Међутим, непријатељ је одмах после преотимања Горице и творнице цемента продужио напад на 4. бригаду. Главним снагама је нападао дуж комуникације Ливно—Шујица, ка селима Поточанима и Добром, а помоћним од Ливна, гребеном Црвенице, према Мучавачи и од Ливна према Дебелом брду. У исто вријеме он је од Купреса и Шујице напао 5. батаљон и преко Мрачаја и Борове главе пробио се јачим снагама преко Николића греде и Црвенице ка селима Загоричанима и Поточанима, а мањим преко планине Круга. На свим правцима је потиснуо јединице 4. пролетерске бригаде и нагјерао их на неорганизовано повлачење, сем 5. батаљона који се у реду повлачио ка падинама Цинцара. У најтежој ситуацији нашао се 2. батаљон, коме је непријатељ једновременим пробојем и од Шујице и од Ливна у села Загоричане, Поточане и Подгреду и потискивањем 3. и 5. батаљона угрозио одступницу према Кругу, запријетивши да га потпуно одсијече од бригаде.

Док је дио 1. чете водио борбу на правцу Сурчића Храсти, штаб 2. батаљона је одмах упутио 3. чету према Загоричанима, а с 2. четом и дијелом 1. чете покушао да се пробије правцем Добро—Поточани—Подгрета и даље према

Кругу. Трећа чета је одмах ступила у борбу с непријатељем који је од Шујице избио до западне ивице села, али је убрзо била приморана да се по дијеловима извлачи према Голубњачи. У међувремену је непријатељ од Ливна избио на Градац, овладао Сурчића Храстима и пресекао одступницу 2. батаљону према Подгреди. За 1. и 2. чету није било другог рјешења до да се пробијају кроз непријатељски борбени поредак, преко Црвенице ка планини Кругу. За вријеме пробоја и борби било је тешких сцена. Рашени борци, мада и сами потпуно беспомоћни, покушавали су да помогну својим друговима да се пробију. Њихов живот се гасио с посљедњим метком или бомбом. Неколико њих су живи пали у руке непријатеља и, како смо касније дознали, били свирепо мучени и поклани. Али су сви они храбро умрли.

Након извлачења 2. батаљона на Црвенице, непријатељ га је у послијеподневним часовима од Николића греде и Башајковца поново уклијештио и присилио на борбу прса у прса. Захваљујући одлучности, сналажљивости и храбрости старјешина и бораца 2. чете, којима је прискочио у помоћ замјеник команданта бригаде Ваоилије Ђуровић и група одважних курира, батаљон се извукао из клијешта. Борба је била кратка, али врло оштра и послије ње непријатељ није имао смјелости да настави гоњење.

Користећи се борбом 2. и 5. батаљона, 1. и 3. батаљон извукли су се с мање тешкоћа, али неорганизовано и без међусобне везе. Тог дана је потпуно изостало садејство унутар бригаде, батаљона и појединих чета. Сваки је батаљон дејствовао самостално, за свој рачун, што им је у самом почетку наметнуо непријатељ.

Навече 6. децембра бригада се прикупила и 6/7. одступила за Гламочко поље. Тамо се размјестила у селима Драганићима, Доцу, Капићу и Видимлијама, припремајући се за поновни напад на Ливно. У припремама су ангажоване све старјешине и партијско-политичка руководства од вода до бригаде. То вријеме је и непријатељ искористио да још ојача одбрану. Из Ливна и Купреса је насилно извићао преко Цинцара и Круга, на којим су правцима водили борбу 5. и 2. батаљон; довлачио је нове снаге, у првом реду милицију из околних села; град је опасао новим рововима, изградио нове фортификацијске објекте, побољшао и појачао систем ватре. Главни правац нашег могућног напада је уредио тако што је на сваких 50—100 метара по фронту и 100—200 по

дубини поставио по једно аутоматско оруђе (митраљез или пушкомитраљез) и ојачао све препреке.

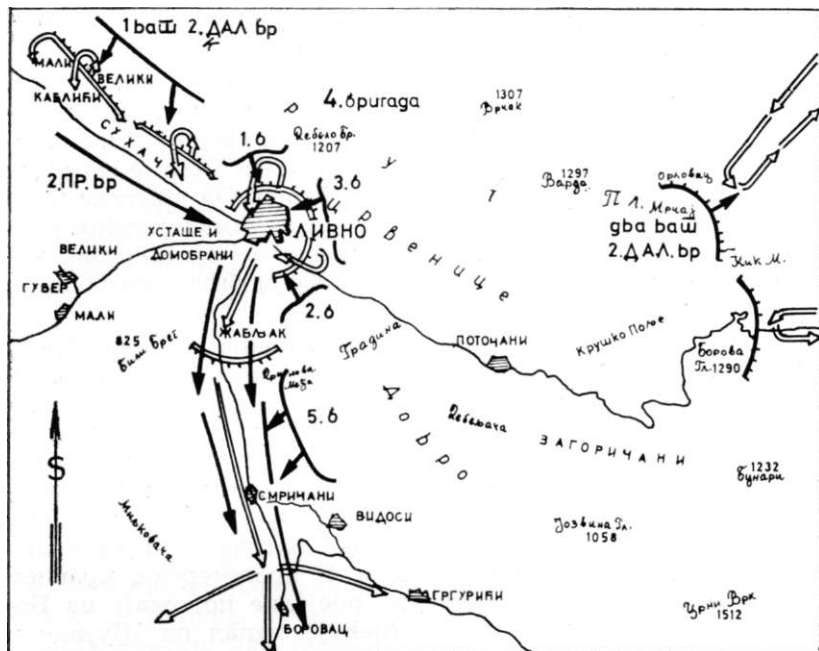
Од 6. до 14. децембра, тј. између свог првог и другог напада на Ливно, бригада се темељно припремала. Анализирана су ранија дејства, уочени пропусти, грешке и недостаци и указано на начин њиховог уклањања. Тако је сагледан рад сваке јединице, руководиоца и борца. Од критике нико није био поштеђен. На партијским састанцима и четним конференцијама отворено се расправљало о појединцима, командама и штабовима, што је најбоље мобилисало борце и учвршћивало дисциплину јединица.

Предвиђено је да поновни напад почне 14. децембра у 24 часа истим снагама, али са измијењеним борбеним поретком, одсјецима и правцима напада јединица. Одсјек и правци, јужно од Ливна, остављени су слободни, с тим што је 4. пролетерска имала да један батаљон постави у засједу источно од пута Ливно—Смрчани. Два батаљона 2. дајјаматинске бригаде је штаб дивизије задржао у резерви у рејону Мрђановца и Дебелог брда, а један батаљон Далматинаца одредио да напада на споју 2. и 4. пролетерске, правцем Башајковац—Ливно, а други да посједне положаје на Боровој глави и Мрчају и обезбјеђује напад од Шујице и Купреса.

До 13. децембра су у свим четама и батаљонима биле одређене и увјежбаване групе бомбаша, групе за прављење пролаза, јединице су снабђевене оружјем, муницијом, алатом и другим материјалом. Највећи проблем био је недостајање средстава за борбу против оклопних возила. Јединице нијесу располагале чак ни бензинским флашама. Припреме у свим једиршцама завршене су кратким састанцима активна комуниста на којима је разговарано о наређењу врховног команданта садржаном у једној реченици: „Ливно мора пасти“. Коментара и дискусије о том задатку није било, нити је могло бити.

Са просторије Драганићи—Долац—Видимлије—Копићи бригада је 14. децембра изјутра, у неколико упоредних колона, почела наступање општим правцем Драганић—Смиљевац—Конаци, до линије Михаиловића кош—Дебело брдо. Пошто су јединицама издата наређења, услједило је наступање батаљона ка Ливну и комуникацији Ливно—Смрчани.

Наступили су: 1. батаљон правцем Дебело брдо—Башајковац—Ливно; 3. батаљон правцем Пелине косе—творница цемента—Ливно; 2. батаљон правцем Мучавача—Сурчића

Ослобођење Ливна, 15. децембар 1942.

-Храсти—манастир Горица—Ливно; 5. батаљон правцем Поточани—Добро—Смрчани, гдје је источно од пута Ливно—Смрчани, на одсеку Ивића Градина—Дринића Међа, посејо положаје. Чета пратећих оруђа подржавала је напад батаљона на Ливно са ватрених положаја из рејона Сурчића Храсти и Кремењаче. Бригадно превијалиште се развило на правцу 2. и 3. батаљона. Штаб бригаде се кретао правцем 3. батаљона. Позадинске јединице батаљона и бригаде прикупили су се у рејону Мрчин-долац и Мишково пландиште.

Задатак 1, 2. и 3. батаљона био је да разбију одбрану непријатеља на одсеку Башајковац—Бриња, потом и непосредну одбрану Ливно и ослободе источни дио града, а затим да у садејству с 2. пролетерском и 2. далматинском бригадом учествују у ослобађању читавог града, последије чега ће се оријентисати према Дувну. Пети батаљон ће обезбеђивати правац према Дувну и онемогућавати непријатељу извлачење из Ливно. Напад јединица на Ливно по-

државаће артиљеријски дивизион 2. дивизије с ватрених положаја из рејона Малог и Великог каблића.

За вријеме наступања, 14. децембра, предњи дијелови бригаде су потискивали истурене непријатељске снаге. Након тога је бригада посјела полазне положаје и тачно у предвиђено вријеме напала непријатеља. Противник се, међутим, упорно одуширао и успио да на правцу Башајковца и творнице цемента задржи 1. и 3. батаљон и онемогући њихово даље наступање. Они су се изјутра 15. децембра морали повући на полазне положаје. Друга далматинска и Друга пролетерска бригада 14/15. децембра такође нијесу успјеле да разбију одбрану Ливна на одсјеку Башајковац — Каблић, па су се у зору 15. децембра повукле на полазне положаје. Пети батаљон је на вријеме поставио засједу и затворио правац према Дувну. На положајима је остао прикривен све до послије подне 15. децембра, када је пресрео и десетковао непријатељске дијелове који су одступали.

Отпор непријатеља на положајима спољне одбране успио је да сломи само 2. батаљон. Он је заузео Горицу и Бриње и с 1. и 3. четом у првој, а с 2. четом и митраљеским водом у другој борбеној линији, одмах продужио напад. Прва чета је напала десно и дуж пута између манастира Горице и Ливна, а Трећа лијево од ње и десно од пута Жабљак—Ливно; 2. чета са митраљеским водом наступала је позади унутрашњих крила 1. и 3. чете, са задатком да подржи напад чета прве борбене линије. Испред чета прве борбене линије наступали су бомбаши, групе за прављење пролаза кроз препреке и заштитне групе. Само што су ове пришле препрекама и почеле да оијеку жицу, непријатељ је на њих осуо ураганску ватру и онемогућио да даље раде. Затим су чете прве линије ступиле у акцију, али је непријатељ и њих задржао испред препрека и убитачном ватром их приковао за земљу. Нервозу и колебање који су након тога настали пресекао је штаб батаљона. На захтјев команде 2. чете наредио је да се напад одмах настави. „Макар сви гаће на жици оставили, у град морамо продријети“ — заповиједио је јасно и одлучно командант 2. батаљона Саво Дрљевић. У борбу је одмах уведена и 2. чета, па су сад све три чете једновремено пошле у напад и направиле пролаз. Том приликом се нарочито истакао одважни десетар 3. чете Панто Пекић, сељак из Крњица, стари роблијаш. Затим је батаљон између бункера и преко ровова продро у град.

За вријеме продора услијед јаке бочне ватре батаљон је скренуо удесно, прешао пут који поред манастира Горице води у Ливно и избио код цркве на улазу у град. Ту се прикупио, јединицама су дати задаци, а затим су чете, свака на свом правцу, наставиле наступање: 1. чета од цркве десно од пута Горица—Ливно; 2. чета дуж пута, према раскрсници путева који из Ливна воде ка Горици, односно Жабљаку; 3. чета десном обалом потока Брине, оријентишући се ка излазу из Ливна према Жабљаку. Четама је био придат митраљески вод.

При упаду у град, отпор непријатеља је почео да јењава, али то није дуго трајало. Наше снаге нијесу искористиле упад 2. батаљона у Ливно, јер за тај продор нијесу ни знале, па су и даље остале на ранијим положајима. Пропуштена је повољна прилика да се на правцу 2. батаљона убаце у град и друге јединице, барем оне које су дејствовале у његовој непосредној близини. Непријатељ је успио да затвори брешу кроз коју се 2. батаљон пробио прије него што је штаб бригаде добио извјештај о продору 2. батаљона. Извјештај је послат, пред зору 15. децембра, по Вујадину Кривокапићу, десетару 2. чете. Тако се 2. батаљон нашао сам потпуно окружен.

Пошто се средио, непријатељ је успио да наш 2. батаљон прикује за центар града, а затим је у борбу увео и борна кола. Да не би трпио губитке у уличној борби и да би се организовао за даља дејства, батаљон се повукао на повољније положаје. Команде водова и чета на брзину су посјеле зграде од тврдог материјала. Одмах су организовале систем ватре и уговориле садејство и начин одржавања везе, очекујући сваког тренутка продор осталих наших снага у град. Из њих су контролисале све прилазе центру. Испред њих је био брисани простор подесан за осматрање, одбрану, међусобну везу и садејство. Три посједнуте зграде су се налазиле у близини средишта града и на раскрсници путева, управо према правцима дејства јединица 4. пролетерске и осталих бригада 2. дивизије. Прва чета је посјела зграду чија је фасада окренута према путу Ливно—Жабљак и Ливно—Губер, сјеверније од 2. и 3. чете. Из ње је контролисала правце према Жабљаку, сточној станици, Брињи и Затињу и штитила прилазе 2. и 3. чети. Друга чета, с којом је био и штаб батаљона, посјела је зграду трговца Каића, чији су улази и прозори били окренути према путу за Прилуке и манастир Горицу, источно од Треће, а југозападно од Прве чете. Та

је зграда надвисивала све зграде у непосредној околини и имала веће двориште, ограђено каменом оградом. Све те погодности 2. чета ће касније највећма искористити за контролisaње, осматрање и дејство према Горици, Жабљаку и Башајковцу и за заштиту прлаза 1. и 3. чете. Трећа чета је посјела зграду чија је фасада била окренута према путу за Горицу. Из ње је осматрала и дејствовала према Башајковцу, Горици, Жабљаку и сточној станици и штитила прилазе 2. и 1. чети. Веза између посједнутих зграда била је добра.

Зграде су оспособљене за кружну одбрану и представљале су неку врсту „јежева“. Да се знало да остале јединице дивизије те ноћи неће продријети у град, вјероватно би се друкчије поступило. У том случају би чете посјеле већи број зграда десетинама и водовима. Тиме би непријатеља развукле и отежале му маневрисање. Простор би му био више ограничен, циљ мањи, а тиме и дејство мање ефикасно.

Док је 2. батаљон продирао и водио борбу у граду, остале јединице дивизије су водиле борбу на прилазима и тек се у зору 15. децембра нашле на полазним положајима. Дочекане пакленом ватром, оне су убрзо одустале од напада.

У току ноћи и док су трајале борбе осталих јединица на прилазима граду, непријатељ није предузимао неке замашније акције против 2. батаљона, изузев с мањим пјешадијским дијеловима и борним колима, који су дејствовали као покретна група. Тек после одбацивања наших снага на полазне положаје, он је рано изјутра 15. децембра јачим снагама напао 2. батаљон, и то једновремено све три његове чете. У том нападу напријед су ишла борна кола, која су се пробила до самих зграда, али их је пјешадија, због запречне ватре наших чета, морала напустити и подржавати са добрих 50 метара удаљености. После борби од једног до два сата и борна кола и пјешадија су се повукли, али су ускоро у новом борбеном поретку, уз подршку артиљерије за непосредно гађање и минобацача, извршили још јачи, масовнији и енергичнији напад. И тај је напад одбијен. Међутим борна кола, против којих је вођена борба пјешадијским наоружањем и ручним бомбама, дејствовала су све до после подне.

Вријеме док се непријатељ припремао за поновни напад чете 2. батаљона су искористиле да још боље организују систем ватре, уреде положаје и распореде борце и ауто-

матска оружја, да провјере везу и међусобно садејство. На фронту јединица дивизије владало је затишје, тако да је положај 2. батаљона бивао све тежи. То прије што је штаб дивизије у међувремену, не знајући за ситуацију у коју је доспио 2. батаљон, наредио свим јединицама да се повуку од Ливна. Непријатељ је то искористио да консолидује одбрану на читавом фронту. Од Шујице, преко Борове главе, журила је у помоћ Ливну јака колона усташа и домобрана.

Другом батаљону је запретила опасност да буде потпуно уништен. Усташама се журило да се прије него што дође до новог напада партизана обрачунају с оних 180 наших бораца који су већ у граду. Стога је непријатељ почео ужурбано да прикупуља све расположиве снаге и средства с којима ће кренути на оне три зграде у којима се забарикадирао 2. батаљон. На 50—100 метара од зграда поставио је топове за непосредно гађање. Након њихове ватре, која је огртала у дим и прашину све три зграде, кренуо је у напад свом снагом. И успио је да с пјешадијом и борним колима избије тако рећи до самих зграда, на домет ручних бомби. Под ватреним ударима артиљерије, минобацача, борних кола и пјешадије, зграде су се, нарочито зграда 3. чете, почеле рушити.

Пријетила је опасност да усташе продру у све три зграде. Међутим, команде чета су чврсто држале своје јединице и одлучно су стале на њихово чело. Не обазирјући се на разарања и губитке, оне ни једном борцу нијесу допустиле да се помјери с положаја. За пресријетање непријатеља који би продро у зграде одређене су посебне групе. У тој најкритичнијој ситуацији баш то је спасло батаљон од уништења. У борби која се у правом смислу ријечи водила на живот и смрт, ручне бомбе су биле најефикасније средство одбране пролетера. Они су око 12 часова одбили нови, жесток непријатељев напад. Терен испред зграде био је покривен лешевима непријатељских војника, али су топови, минобацачи и борна кола и даље настављали да туку својом разорном и убитачном ватром, тако да наше чете нијесу имале предаха.⁸

⁸ Особито су се истакли борци Војин Чепић, Милић Ђокић, Марко Ш. Мартинонић, Блажо Мартиновић, Мишо Мартиновић, Велиша Мартиновић, Миле Радосављевић Абаз, Коста Врбица, Душан Јанковић, Василије Вујановић, Јанко Јанковић, Мирјана Јанковић, Комнен Јанковић, Ђуро Пејановић, Веселин Пејовић, Вјера Абрамовић, ЈБубица Петричевић, Перо Милановић, Бошко Милановић, Војо Сјеклоћа, Драго Ђурашковић, Павле Вучетић, Милосава

У међувремену је штаб дивизије био обавијештен о ситуацији у коју је доспио 2. батаљон. Он је одмах наредио да све јединице што прије пођу у напад. Далматински, србијански и црногорски батаљони овај пут су пошли у напад с много више одлучности и упорности него икада до тада. Борци из Босне, Далмације, Србије и Црне Горе, ношени духом другарства и братства и по роду и по оружју, сви до једног су били ријешени да се боре до задњег, да изгину или помогну опкољеним друговима, изложеним уништењу. Тако је терет који је притиснуо борце 2. батаљона олакшан енергичним дејством, несебичним залагањем и упорношћу свих бораца 2. пролетерске дивизије. Њиховим нападом почео је да јењава непријатељски притисак на 2. батаљон, али дејства артиљерије, минобацача и борних кола никако нијесу престајала. Тада је почела да дејствује и артиљерија 2. пролетерске дивизије. Немајући податке о томе гдје је 2. батаљон, и она је почела тући по његовим положајима. Да би избјегли још теже губитке, требало је на сваки начин успоставити везу с нашом артиљеријом, што је било немогућно. Но партизанска довитљивост је и овдје дошла до изражаја. У подруму зграде коју је посјела 2. чета нађена је извјесна количина платна које је Милутин Машов Пејановић, замјеник команданта батаљона, с групом бораца протро преко крова зграде и тиме дивизијској артиљерији означио положаје батаљона.

По наређењу штаба бригаде одмах су пошли у напад 1. и 3. батаљон и чета пратећих оруђа, а 5. батаљон је и даље чекао у засједи. Међутим, 2. батаљон још није имао везе с јединицама дивизије које су споља нападале, па је своја дејства подешавао конкретной ситуавди, везујући за себе

Јовићевић, Богић Јовићевић, Вељко Јовићевић, Никола Јовићевић, Љубица Јовићевић, Ђоко Вујановић, Деса Петричевић, Јасна М. Булатовић, Јасна Р. Булатовић, Косе Булатовић, Томе Петров, Филип Бабац, Анте Стрикоман, Мирко Шевић, Милева Вујовић, Ђурђа Ђуричковић, Вјера Ђуричковић, Љубица Гардашевић, Никола Мијатовић, Драго Мијатовић, Вељко Машковић, Павуша Шћепановић, Марко Вушуровић, Божо Ђировић, Јелена Ивановић, Нико Газивода, Иконија Радовић, Миља Радовић, Зарија Добрковић, Јово Петричевић, Марко Петричевић, Милица Добрковић, Јованка Стругар, Деса Балтић, Драгица Балић, Стана Мраковић и Драган Вујисић; десетари Ђуро Медин, Мака Живковић, Јово Звицер, Лука Ђурашевић, Љубица Јовановић Маше, Душан Кековић, Крцун Вујовић, Вујадин Кривокапић, Војо Вељић, Филип Јовићевић и Божо Борозан и водници Васо Драговић, Панто Пекић, Јован Татар, Петар Газивода, Симо Баровић, Илија Срзентић и Ратко Вељовић; дневник аутора.

јаче непријатељске снаге, што је олакшало дејства осталих јединица. У међувремену се група бораца 2. чете, с омладинским руководиоцем Василијом Вујановићем на челу, приближила, кроз дворниште зграде Стипе Каића, ватреним положајима непријатељеве артиљерије на домет ручних бомби и у једном налету ликвидирала њену послугу.

Непосредно након тога и топови су пали у наше руке, а и борна су кола уништена бензинском флашом. Командир 2. чете био је пронашао бензин у Каићевој згради и припремљену флашу с бензином дао је десетини Јова Звицера, да је употреби кад јој се за то укаже прилика. Тако је Звицер, када су борна кола поново наишла, са спрата зграде бацио флашу на њих и запалио их. Њихова је послуга покушала да се бјекством спасе, али ју је у томе спријечио својим пушкомитраљезом одважни Душан Андрин Стругар, који је тада вршио дужност командира 3. чете. Касније су борци 2. и 3. чете угасили ватру на борним колима, узели из њих наоружање и муницију, што је нашим борцима дошло у прави час, нарочито муниција, која је већ била на измаку.

Простор између чета 2. батаљона био је рашчишћен и непријатељ се туда није више могао кретати. Послије тога је непријатељска одбрана око града почела да попушта и да се ломи на више мјеста. Дејства 2. батаљона пренијета су на непријатеља који се бранио на правцима наступања снага 2. дивизије. Након ликвидације артиљерије и борних кола ступили су у дејство минобацачи чете пратећих оруђа 4. бригаде, са ватрених положаја из рејона манастира Горице и творнице цемента. Њихове мине су прецизно погађале непријатељске ватрене тачке, уништавале их једну за другом и приморавале браниоца да напушта положаје. Тада су и борци 2. батаљона изашли из зграда и непријатеља нападали с леђа, док је овај одступао. И убрзо су се нашли у стрељачком строју осталих бораца 2. пролетерске дивизије и са њима наставили борбу до коначног ослобођења Ливна, тј. до 15. децембра увече. Преостале усташке снаге покушале су да се пробију за Дувно. Дивизијска артиљерија је ефикасно помагала дејства наших јединица и за вријеме док су ове гониле непријатеља.

Сусрет бораца других јединица с борцима 2. батаљона у Ливну био је топао и дирљив. А како и не би био такав када је мало ко вјеровало у то да ће борци 2. батаљона издржати читав један дан у ливањском котлу. А борци тог батаљона, исцрпени и уморни, али духом и моралом јаки,

с правом су се могли поносити својим удјелом у овој побједи. Док су се борбе за чишћење града привођиле крају, 5. батаљон је, са посједнутих положаја, дочекивао непријатељске дијелове који су одступали и потпуно их разбио. Усташе, које се нијесу надале да ће и на том правцу, на тим положајима и у то вријеме, наићи на наше снаге, биле су неспремне ма за какав отпор. Бјежали су на разне стране, остављајући на бојном пољу велики број мртвих и рањених, све наоружање и опрему. Сличну судбину је доживио и непријатељ који је из Шујице надирао према Ливну — њега је дочекао батаљон 2. далматинске бригаде на Боровој глави.⁹

Врховни командант је високо оцијенио залагање и успјех јединица у борбама око Ливна, нарочито прегалаштво и храброст 2. батаљона 4. пролетерске бригаде. Бригада као цјелина и њен командант Радован Вукановић посебно, добили су признање и у двјема емиоцијама радио-станице „Слободна Југославија“.

Непријатељ је претрпио тешке губитке. Само у борбама 14/15. децембра, према његовим сопственим подацима, имао је 100 мртвих, 60 рањених и 200 несталих усташких војника,¹⁴ а заробљено је и око 500 милиционера. Наше су јединице задобиле велики ратни плијен: 1 батерију топова, 2 борна кола, 2 батерије минобацача, 25 тешких и лаких митраљеза, већи број пушака и знатну количину муниције, одјеће, обуће, хране и разног другог материјала.¹¹ Заробљени милиционери су углавном били из околних села, па су разоружани и пуштени кућама.

Четврта пролетерска бригада је од 4. до 16. 12. имала око 40 мртвих и 70 рањених.¹² Жртве су биле велике, али је наређење врховног команданта потпуно извршено.

⁹ Зборник, тон V, књ. 10, док. 203.

¹⁰ Исто, том IV, књ. 8, док. 251.

¹¹ Исто.

¹² Погинули су: борци Јаков Грубишић, Крсто Грубишић, Мате Јере Ерцег, Милица Ерцег, Иве Стипе Ерцег, Јаков Ишак, Душан Крнета, Иве Вице Микуландра, Анте Иве Микуландра, Нике Иве Микуландра, Анте Јерко Микуландра, Вице Ката Микуландра, Тодор Поповић, Влажо Рашлић, Владимир Славовлев, Анте Стрикоман, Грујица Томић, Шиме Талета, Јоко Челебић. Војин Чепић, Јеро Чого и Марко Шевић; десетар Мина Вељовић, Младен Жугић, Ђурко Машић, Иве Миле Микуландра и Урош Шарић; водници Гојко Ладовић и Ратко Вељовић; замјеник политичког комесара чете Томо Бориловић; политички комесар чете Лука Иванишевић и Добросав Перуновић Ђедо и референт санитета батаљона Драгица Радоњић, и други; дневник аутора.

У борбама за ослобођење Ливна све су се јединице 4. пролетерске бригаде највећма залагале. При томе је највише успјеха имао 2. батаљон, у коме су се, поред Ловћенаца и Комљана, борили и Далматинци, Кордунаши и Крајишници.

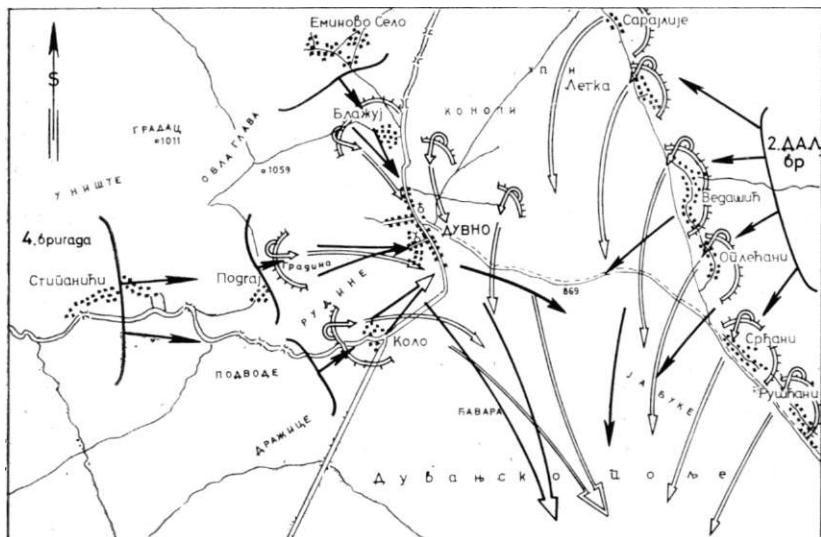
Борбе око Дувна

Послије ослобођења Ливна Врховни штаб НОВ и ПОЈ је наредио 2. пролетерској дивизији да ослободи Дувно и Шујицу и дејствује према Купресу, Посушју и Имотском. Са тим у вези, 4. пролетерска бригада је 17. децембра прије подне, по наређењу штаба дивизије, посјела просторну Стипанићи—Вучипоље—Емино Село. Нен је задатак био да тога дана у 18 часова нападне и ослободи Дувно. За ослобођење Дувна штаб дивизije је, поред 4. бригаде, одредио и дијелове 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде.

У то вријеме у Дувну су се налазиле двије чете усташа, три чете домобрана и нешто милиције. У град је, међутим, избјегло доста војника, из Ливна и из околних мјеста, тако да је гарнизон сада имао више од 1.000 пушака. Одбрана саме варошице била је раније организована на положајима на Блажују, Градини, Колу и Ковачу.

Четврта бригада, ојачана батеријом минобацача и одјељењем топова дивизијске артиљерије, добила је задатак да напада на одсеку Блажуј—Коло, наноси главни удар преко Градине. Након ослобођења Дувна имала је да затвара правце према Посушју и Аржаном. Десно од 4. бригаде, на село Ковач, нападаће 2. пролетерска бригада, а источно од Дувна, преко поља, 2. далматинска бригада са два батаљона. Остале јединице 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде обезбјеђиваће напад на Дувно од Купреса и Прозора.

Штаб 4. бригаде је одлучио да Дувно напада са три батаљона и придатим јединицама, а један батаљон да задржи у резерви. Наредио је 3. батаљону да напада на Блажуј, да га заузме, а затим да дејствује дуж друма Шујица—Дувно и да у садејству с 1. и 5. батаљоном ослободи Дувно. Први батаљон ће напасти Градину, која је кључ одбране Дувна, узети је, а затим наступати ка Дувну и ослободити га у садејству с осталим батаљонима. Пети батаљон ће ликвидирати непријатеља у Колу, затим дијелом снага дејствовати ка Дувну, а дијелом обезбјеђивати везу с батаљонима 2. далматинске бригаде који дејствују десно од њега правцем

Ослобођење Дувна, 18. децембра 1942.

Прозор—Дувно. Чета пратећих оруђа бригаде и батерија минобацача и одјељење топова, који су придати бригади, подржаваће 1. батаљон при нападу на Градину са ватрених положаја из рејона Подгаја и Стипанића, а потом ће пренијети ватру на Дувно и подржавати сва три батаљона. Други батаљон ће се прикупити у Стипанићима у резерви бригаде и затварати правац према Аржану. Позадинске јединице бригаде су у то вријеме већ биле у покрету од села Голињева ка Дувну. Штаб бригаде и бригадно превијалиште налазили су се у селу Вучипољу.

Напад на Дувно је закаснио иако су батаљони 4. бригаде на вријеме посјели полазне положаје. Прве борбе за Дувно биле су оштре, нарочито на Градини, коју је 1. батаљон заузео до 22 часа, после чега се сручио у Дувно, тако рећи без отпора. Пети батаљон је 17/18. децембра очистио Коло и ушао у Дувно, гдје је са 1. батаљоном учествовао у његовом ослобађању. Трећи батаљон је водио борбу за Блажуј до зоре 18. децембра, а затим је продужио за Дувно, које је тада већ било ослобођено. За то вријеме један батаљон 2. пролетерске бригаде ослободио је Ковач, а батаљони 2. далматинске су се источно од Дувна изненадно сукобили с непријатељем који је одступао из гарнизона. При повлачењу из

Дувна непријатељ је запалио магацине муниције и хране, али су залагањем бораца 1. батаљона били дјелимично спасени.

У борбама за Дувно, према ондашњим подацима и процјени штабова батаљона, непријатељ је имао 45 мртвих, 70 рањених и 100 заробљених војника. Заплијењено је, поред осталог, 11 тешких и лаких митраљеза, 3 лака минобацача, 150 пушака, 2.500 мина и ручних бомби, 100.000 метака и веће количине животних намирница. Четврта бригада је имала 6 погинулих¹³ и 11 рањених бораца.

Послије ослобођења Дувна штаб 2. дивизије припремао је за 28. децембар напад на Купрес. Било је предвиђено да у нападу учествују 2. пролетерска и 2. далматинска бригада. Штаб дивизије је 4. пролетерску бригаду оријентисао према Посушју и Аржану. Њен 1. батаљон је остао у Дувну, да одржава ред и помаже мјесну власт; 2. батаљон је био у Стипанићима и Присоју, са задатком да затвара правац према Аржану; 3. батаљон је упућен према Бришнику, да обезбиједи тај правац; 5. батаљон је упућен ка Петровићима, да затвори правце према Посушју. Штаб бригаде и остале јединице смјестили су се у Дувну и непосредној околини.

У Бришнику и Петровићима налазило се око 300 усташа. Оне у Бришнику 22. децембра је напао 3. батаљон, а оне у Петровићима 5. батаљон. Послије борбе која је трајала шеснаест часова наши батаљони су непријатеља натјерали да се повуче ка Посушју. У тим борбама усташе су имале око 40 избачених из строја. Из 3. и 5. батаљона погинула су 2 борца, а 3 борца су рањена. Непријатељ је 24. децембра покушао да јачим снагама поврати Петровиће, али га је 5. батаљон одбацио. Међутим, 30. децембра, рано изјутра, око 800 усташа и домобрана пошло је према Петровићима и Бришнику и сударило се најприје са 5. батаљоном на правцу Петровића, а затим са 1. батаљоном, који је из Дувна пребачен на правац Бришника. Док су 1. и 5. батаљон водили фронталне борбе сјеверно од Бришника и Петровића, 3. батаљон је преко Црвенице, на правцу Студених врела, напао непријатеља у бок, и то баш у тренутку када је 1. батаљон, у подручју Бришника, водио најжешће борбе.

Нападом 3. батаљона у бок и притиском 1. и 5. с фронта, непријатељ је био тако приклијештен да се 31. децембра навече морао повлачити најтежим тереном, преко планине Ме-

¹³ Погинули су: борци Душан Вукићевић, Петар Вукићевић и Томо Рајковић; водници Илија Станић и Ђоко Црнчевић и интендант батаљона Јово Пламенац Рус; дневник аутора.

дина, ка Рашком пољу и Посушју. У тим борбама непријатељ је имао 50 мртвих и рањених и 40 заробљених војника, а заплијењен му је 1 камион, 1 митраљез и нешто опреме. Из 4. пролетерске бригаде избачено је из строја 15 бораца.¹⁴ Бригада се након тих борби прикупила у Дувањском пољу.

Тако је 4. пролетерека црногорска бригада завршила борбе у 1942. години. У њима је изгубила више од 200 својих бораца, а имала је око 300 рањених. За друге јединице НОВ и ПОЈ дала је више од 70 руководилица.¹⁵ У тој години она је постигла крупне резултате, стекла велико искуство, побјеђивала непријатеља, ослобађала села и градове, ширила идеје НОБ-е кроз све крајеве у којима се борила, мобилисала народ, формирала нове јединице и попуњавала сопствене редове, тако да је у 1943. годину ушла спремна за још теже борбе. У њеном борбеном строју било је тада 1.010 бораца и руководилица по списку, односно 822 на лицу. Од њих је било организованих у КПЈ и Скоју 858 по списку, односно 802 на лицу. Бригада је била наоружана: 1 топом, с 5 минобацача, 45 митраљеза и пушкомитраљеза, 747 пушака и 132 пиштоља, а имала је и 140 товарних и јахаћих коња.¹⁶

У Дувањском пољу 4. пролетерека бригада дочекала је и прославила с народом тог краја Нову, 1943. годину. Од тада до 15. јануара чистила је терен од усташко-домобранских група, организовала и помагала народноослободилачке одборе, затварала правце према Посушју, Аржану и Имотском.

Ослобођење Стрмице

Да би осујетио наміјеру Талијана да преко Босанског Грахова и Динаре продру ка Ливну и Гламочу и разбио четнике у области Книна, Врховни штаб је 11. јануара наредио штабу 2. пролетерске дивизије да из рејона Ливна помјери 2. и 4. пролетерску бригаду у западни дио Ливањског поља, на просторију села Црни Луг—Сајковићи—Бастаси, ради затварања тог правца и дејства у Книнској крајини, а да с 2. далматинском бригадом затвара правац Дувно—Имотски и да обезбјеђује правце према Посушју и Аржану.¹⁷

¹⁴ Погинули су борци: Мићо Милован Вејин, Драго Јакшић, Анте Јурас, Митар Кнежевић, Владо Милановић, Даница Зечевић и Симо Самарџија; дневник аутора.

¹⁵ Зборник, том IV, књ. 9, док. 14 и 18.

¹⁸ Исто, док. бр. 6, 14 и 18.

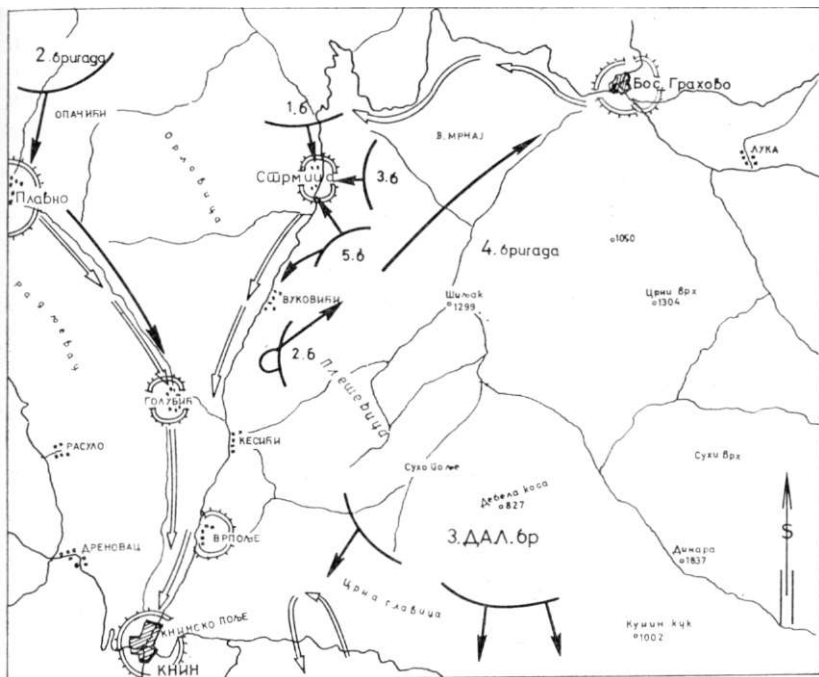
¹⁷ Зборник, том II, књ. 7, стр. 312.

Штаб 2. пролетерске дивизије је наредио да се 4. пролетерска бригада до 15. јануара прикупи у подручју села Стипанића и Присоја и изврши покрет правцем Карлов Хан—Голијево—Срђевци—Пролог—Руфани, до села Сајковића и Пеуља, у које је стигла 17. јануара. Два дана касније њен 1. и 2. батаљон су се пребацили у село Угарце и Босанско Грахово, а 3. и 5. батаљон у села Маринковиће и Малешевећи, док су остале јединице бригаде задржане у Пеуљима. На територији на којој је 4. пролетерска бригада логорovala од 17. до 24. јануара, тј. до продора у Книнску крајину, била је организована и добро је функционисала народна власт — одбори и команде мјеста. Међутим, и четници су у тим крајевима имали своја упоришта, па је један од задатака припадника НОВ и НОП-а био и тај да народ отргну од четничког утицаја, да му објашњавају циљеве НОБ-а, убјеђују га у потребу јачања братства и јединства наших народа. За постизање тог циља, наше су се јединице користиле сваким сусретом и разговором, те бројним зборовима и конференцијама. Штаб 2. пролетерске дивизије је упутио позив свим способним људима да ступају у НОВ и ПОЈ. За прихват и распоред тог људства одређене су комисије, зборна мјеста, пријем, обрада и друго. Одзив је био изванредан. Пријавило се 700 до 800 људи, од којих је у 4. пролетерску бригаду ступило око 400. Пријем људства у бригади био је добро организован. Нови пролетери су равномјерно распоређени по свим четама и батаљонима. Пошто није било довољно оружја, дио нових бораца ишао је у прве акције ненаоружан.

У међувремену је Врховни штаб наредио штабу 2. пролетерске дивизије да с 2. и 4. пролетерском бригадом ликвидира четнике у Стрмици, Плавном и Голубићу и да се у садејству с 3. далматинском бригадом обрачуна с четницима у читавој Книнској крајини. Штаб дивизије је планирао да 25. јануара 2. пролетерска бригада изврши напад на Плавно и Голубић, а 4. пролетерска на Стрмицу, с тим што би с једним батаљоном дан раније пресјекла комуникацију Стрмица—Книн и затворила правац према Книну.

За извршење тог дијела задатка, штаб бригаде је одредио 2. батаљон. Њему је наређено да се у зору 24. јануара прикупи у селу Угарцима и изврши покрет правцем Рисовац—Раћи дол до Сухог поља, гдје је имао да се повеже с 3. далматинском бригадом, а потом настави покрет за Краљево дол, пређе Динару и до зоре 25. јануара посједне брдо Вељув, избије на комуникацију Стрмица—Книн и на одсје-

Дејства бригаде у Книнској крајини, друга половина јануара 1943.

ку Кесићи—Вуковићи (засиоци села Голубића) постави за-сједу, обезбиједи се према Книну и повеже с јединицама 2. пролетерске бригаде.

Батаљон је 24. јануара прешао Динару и пред мрак сти-гао у Сухо поље, али везу с 3. далматинском бригадом није успоставио. При преласку преко Динаре и при посједању Вељува и комуникације Стрмица—Книн, батаљон се није обезбјеђивао према Пјешивици, Кијеву, Врхпољу и Голуби-ћу, јер је његов штаб претпостављао да ту територију обез-бјеђују 2. пролетерска и 3. далматинска бригада.

У зору 25. јануара батаљон су нападе јаче четничке снаге с југа, запада и сјевера, подржаване талијанском арти-љеријом и минобацачима, а с правца Книн—Голубић и тен-ковима. Четници су нападали од Девеле косе преко Сухог поља, од Црне главице преко Урлаја и од Книна, Книнског поља, Круга, Стрмице и Голубића. Једновремено су напали

све три чете и посјели гробен Пјешивице (к. 1125), пресејавши им одступницу према сјеверу и планини Динари. Батаљон се морао извучити. Није то чинио као цјелина, већ по четама. Оне су читавог дана водиле борбу свака за свој рачун, неорганизовано и неефикасно. Многи њихови борци су се у правом смислу ријечи хватали укоштац с четницима. Снагом мишица и ватром ручних бомби пробијали су се ка сјевероистоку. Непријатељске снаге из Книнског поља и Голубића овладале се Вељувом 25. јануара око 9 часова, а затим се спустиле у источни дио Голубића. Ту су, изгледа, заробиле више од 40 ненаоружаних бораца, оних из Сајковића, који су тек били ступили у бригаду. Послије подне батаљон је избио на сигурнији терен, одакле је одступио према селу Рисовцу, гдје се прикупљао пуна два дана. У тим борбама погинуло је и рањено више бораца.¹⁸

У исто вријеме кад и 2. пролетерска на Плавно и Голубић, 25. јануара у зору 4. бригада је, без 2. батаљона, напала на Стрмицу, коју су бранили четници попа Ђујића. Напад је изведен на одсјеку Радоши—Заселак, општим правцем Јелино поље—Тавани—Врановићи—Стрмица. Њен напад су подржавали чета пратећих оруђа с ватрених положаја из рејона Тавана и придати дивизијски дијелови батерије топова, батерије минобацача и противтенковских оружја с ватрених положаја из рејона Стожишта. Десно од 4. пролетерске нападао је, правцем Доњи Тишковац—Крнета—Стрмица, Дрварски партизански батаљон, а лијеви бок јој је обезбјеђивала 3. далматинска бригада с превоја Динаре и из рејона Јелиног поља. Сва непријатељска упоришта у Стрмици била су заузета 25. јануара, сем Граба и касарне, који су били најјаче утврђени и брањени. За њих су се водиле борбе 25/26. и 26. јануара све до ноћи, када се непријатељ, под заштитом мрака, провукао између наших засједа и одступио према Книну.

Тако је Стрмица 27. јануара изјутра ослобођена од непријатеља. За то вријеме је 2. пролетерска ослободила Плавно и Голубић, а 3. далматинска чистила Книнску крајину од четника и затварала правце према Книну. У борбама за Стрмицу четници су имали 30 мртвих и рањених и око 100 заробљених. Поред пушака и муниције, заплијењено им је 6 митраљеза и пушкомитраљеза и 1 минобацач. Четврта про-

¹⁸ Погинули су: борци Вецо Абрамовић, Бошко Милановић, Ђуро Пејановић, Деса Петричевић и Љубица Јовановић Маше и водник Нико Мартиновић и други; дневник аутора.

летерска бригада је имала 12 погинулих и 12 рањених бораца.¹⁹ Један број четника заробљених у Стрмици, Плавном и Голубићу, којих је било неколико стотина, ступио је добровољно у бригаде, један број у партизанске јединице с тог терена, а остали су пуштени кућама.

Друга и четврта бригада задржале су се на просторији Голубић—Стрмица—Босанско Грахово до 30 јануара. То вријеме 4. пролетерска је искористила да анализира протекле акције, посебно борбе 2. батаљона, и да се припреми за нове задатке.

Ослобођење Имотског

Крајем јануара 1943. године непријатељ је, отпочевши своју четврту офанзиву против НОВ и ПОЈ, поново заузео Банију, Кордун, Цазинску крајину и избио у долину Уне, у тежњи да заузме Бихаћ и продре према Грмечу и Босанском Петровцу. Суочен с новом опасношћу за слободну територију и НОВ и ПОЈ на њој, Врховни штаб је одлучио да дијелом својих снага задржавајућом одбраном успорава наступање непријатеља на фронту, да дио снага забаци у позадину непријатеља, а да дијелом снага развија офанзивна дејства, продире на нова подручја и ослобађа нове територије.

Штабу 2. пролетерске дивизије наређено је да се с 2. и 4. пролетерском бригадом пребаци на просторију Дувно—Посушје—Аржано, да ту прикупи све своје јединице и оријентлише их према Ракитном, Посушју и Имотском. У духу тог наређења, штаб дивизије је 30. јануара пребацио 4. бригаду из рејона Стрмице и Босанског Грахова у село Пеуље, а 2. пролетерску из рејона Плавног и Голубића у Ливањско поље. Међутим, ситуација у Книнској крајини и на правцу Босанског Грахова се у међувремену погоршала. Талијани и четници су 30. јануара изјутра предузели напад из Книна и у току дана овладали Голубићима, Плавном, Стрмицом и приближили се Босанском Грахову на 2 до 3 километра. Тада је Врховни штаб наредио штабу 2. пролетерске дивизије да заустави тај продор и да не допусти непријатељу да уђе у Босанско Грахово. Да би тај задатак извршио, штаб дивизије је према Босанском Грахову вратио

¹⁹ Погинули су: борци Обрад Ђуран, Миле Керкез, Анте Божо Микуландра, Јере Дане Микуландра, Јозе Иве Микуландра, Луке Јозо Микуландра, Петар Милановић, Никола Михаило, Нике Нико Михаило, Васо Радоњић Рус, Саво Росић и водник Милан Мркић; дневник аутора.

4. бригаду. Она је усиљеним маршем избила навече 31. јануара на 2 километра западно од Босанског Грахова, посјела положаје, ступила у борбу, задржала непријатеља и у садејству с 10. крајишком бригадом одбацила га најприје у Стрмицу, а одатле према Книну. Бригада је након тога 2. фебруара, по наређењу штаба дивизије, по снијегу и невремену, преко Босанског Грахова м Пеуља, стигла у село Црни Луг. Ту је и заноћила, а сјутрадан је стигла јужно од Ливна, у састав дивизије. Одатле је 4. фебруара продужила за села Голињево, Присоје и Стипаниће, у којима се задржала два дана.

У међувремену је непријатељ из долине Уне и Сане продужио да продире на исток. До 7. фебруара је овладао Петровачким пољем, Босанским Петровцем и комуникацијом Петровац—Кључ, наступајући према Грмечу. Међутим, упорна дејства јединица 1. хрватског и 1. босанског корпуса успоравала су непријатељево надирање, што је омогућило прикупљање оних дивизија које је Врховни штаб НОВ и ПОЈ био предвидио као Главну оперативну групу дивизија (ГОГД) за противофанзиву у југоисточном правцу. Тако се 1. пролетерска дивизија прикупила у подручју Горњег Вакуфа, 3. ударна у подручју Прозора, 2. пролетерска у подручју Дувна, 9. далматинска у подручју Имотског и 7. банијска у подручју Вуковског. Врховни штаб је 8. фебруара, на састанку у Дувну, одлучио да с ГОГД пређе у противофанзиву према Херцеговини, Црној Гори и Санцаку.²⁰

Штабу 2. пролетерске дивизије је, с тим у вези, наређено да ослободи Ракитно, Посушје и Имотски, да се, преко планине Чврснице и Чабуље, пребаци у долину Неретве, заузме Дрежницу и Јабланицу и обезбиједи десни бок снага ГОГД од Мостара.*¹

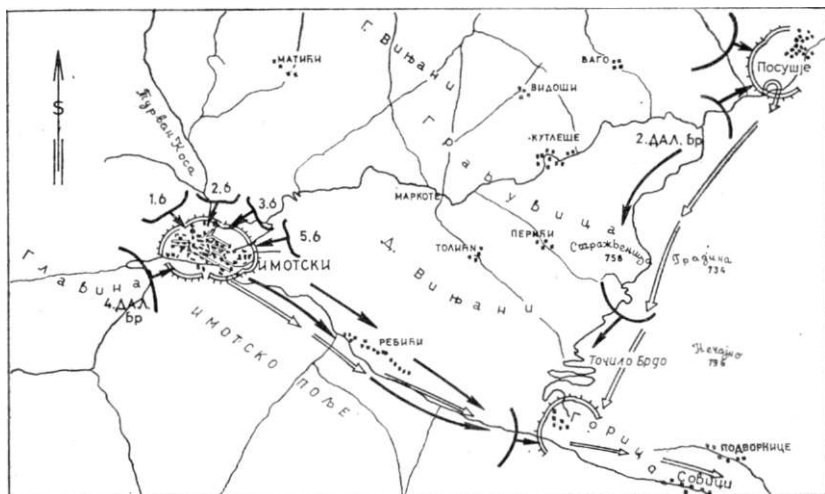
Четврта црногорска бригада је у склопу плана штаба дивизије о ослобођењу Имотског, Посушја и Ракитног, добила задатак да, заједно с 4. далматинском бригадом ослободи Имотски.

У то вријеме у Имотском су била три батаљона усташа (до 1.200 војника), наоружана, између осталог, и са 2 топа 37 м/м, 1 минобацачем, са 5 митраљеза и 50 пушкомитраљеза.²² При организацији одбране Имотског непријатељ је поклонио највећу пажњу сјевероисточним, сјеверозападним и јужним прилазима граду, а знатно мање сјевер-

²⁰ Зборник, том II, кн, 8, стр. 28.

²¹ Исто, том IV, књ. 10, док. 41.

²² Исто.

Бригада у борбама за ослобођење Имотског и у покрету према Неретви, прва половина фебруара 1943.

ним прилазима, природно заштићеним Модрим и Црним језером, Језерином, Дубоком драгом и к. 268, к. 338, к. 296 и к. 393. Трећи батаљон „Црне легије“, је, с положаја сјеверо-западно од Имотског, затварао правце према селима Прлошцу и Подстрању; 7. батаљон (крајишки), с истурених положаја јужно од Имотског, из рејона Каменмоста, затварао је правац према селу Подбадбљу, а одбрамбени батаљон, с положаја сјевероисточно од Имотског, затварао је правце према Посушју.²³

Напад на Имотски извршен је дјелом колонима. Сјеверна, састава 4. пролетерска бригада, ојачана батеријом минобацача, половином батерије брдских топова и одјељењем хаубица 2. дивизије, са положаја западно од линије Јажићи—Ћосићи—Катунште, нападала је општим правцем Вири—М. Галићи—Милорадовићи—Имотски.²⁴ Јужна колона, састава 4. далматинска бригада, нападала је десно од 4. пролетерске, главнином снага правцем Подстрање—Проложац—Сушићи—Главина—Имотски, а један њен батаљон имао је да ликвидира посаду на Каменмосту.²⁵

²³ ЈСТО.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.

Од 8. до 10. фебруара, тј. до почетка напада на Имотски, јединице 4. пролетерске су се, чистећи терен од усташко-домобранских дијелова, у четири упоредне колоне пребациле преко села Студенаца и Вири, приближиле варошици и посјеле полазне положаје за непосредан напад. Први батаљон је посео линију Здилари—Јажинци, 2. батаљон линију Јажинци—Ћосићи, 3. батаљон Ћосићи—Катуниште, 5. батаљон Катуниште — комуникација Имотски—Посушје, чета пратећих оруђа ватрене положаје у рејону села Јажинаца, а придата артиљерија и минобацачи у рејону села Милорадовића. Бригадно превијалиште се развило на положајима позади 5. батаљона, хируршка екипа дивизије размјестила се у селу Доцу, гдје су се прикупиле све позадинске јединице. Са посједнутих положаја батаљони су, након артиљеријске и минобацачке припреме, пошли у напад 10. фебруара у 20 часова: 1. батаљон правцем Црвено језеро—Имотски, 2. батаљон правцем Модро језеро—Имотски, 3. батаљон правцем Ћосићи—Имотски и 5. батаљон комуникацијом Посушје—Имотски.

Одбрана Имотског је била брзо сломљена. У варошицу су најприје ушли 1, 3. и 5. батаљон, а нешто касније и остале јединице. Пошто је, у задњи час, запалио складишта хране и другог материјала, непријатељ је под заштитом ноћи одступио, остављајући мртве и рањене и приличне количине личног наоружања и опреме. Батаљони 4. бригаде су наставили да га гоне према Савићима, Дриновићима и Груды. Та мјеста је непријатељ покушао да брани, али је његов отпор био брзо савладан, те је одступио ка Јбубушком. Бригада се задржала у Имотском <и околини.

У борбама за Имотски непријатељ је имао више од 100 избачених из строја. Заплијењена су 2 вагона нафте, 30 вагона дувана, 2 мотоцикла, 1 аутомобил, 1 композиција животних намирница, опреме и другог материјала. Четврта пролетерска је имала 1 погинулог и 5 рањених бораца.²⁶ У исто вријеме су 2. пролетерска и 2. далматинска бригада ослободиле Ракитно и Посушје, чиме су створени повољни услови за продор 2. пролетерске дивизије у долину Неретве.

Четврта пролетерска бригада се из ширег рејона Имотског, чије је становништво добро дочекало наше јединице, попунила новим борцима. Заједно с осталим јединицама 2. пролетерске дивизије, она се 14. фебруара изјутра запутила ка долини Неретве.

²⁶ Погинуо је политички комесар чете Мињаш Минић; дневник аутора.